

nr. 109 (jan.), 16, familie-archief W.G.J. Bastiaanse-Kuijpers, Hijum.

³⁶ J.H. Grolle, 'Inleidend Woord', in: A.R. Zalman-Marda, *Gezonden en teruggeroepen. Leven en werk van Johannes Rottenberg*, Amsterdam ca. 1947, vi.

³⁷ J.F.L. Bastiaanse, *De jodenzending* 1, Zoetermeer, 120; Zie ook de 'familie-foto' van de 'laatste samenkost van Elim in de Tulpstraat te Rotterdam, met op den voorgrond ds. Rottenberg', in: A.R. Zalman-Marda, *Gezonden en teruggeroepen*, tegenover pg. 64.

³⁸ Het gijzelaarschap viel overigens te prefereren boven arrestatie en mogelijke overbrenging naar Duitsland (J.J. Grolle aan auteur, Zoetermeer, 29 jan. 2015).

³⁹ J.H. Grolle, 'Ontslagen uit gijzeling', in: *Spreekbeurten 1922 tot 26-11-73*, familie-archief B.G. Grolle, Leermens.

⁴⁰ J.H. Grolle, 'In het Gijzelaarskamp 1. De beslissende vijf minuten', in: *Hervormd Utrecht*, 12 oktober 1945 (Het Utrechts Archief).

letariaat, speciaal op de door niemand gewenste landverhuizers uit Oost-Europa die hun laatste geld gebruikten voor een overtocht vanuit Rotterdam naar Amerika. Als iemand in aanraking kwam met antisemitische stereotypen, dan wel deze mensen. Waarschijnlijk heeft Grolle zijn mening over deze straatarme en nauwelijks aan de westerse maatschappij aangepaste groep pas herzien onder invloed van Rottenberg. Hij genoot van de ontmoeting met mensen van verschillende achtergrond, de combinatie van getuigenis met praktisch sociaal werk (huisvesting, soepkeukens), en de hechte samenhang van de kerngroep – Bastiaanse spreekt bij Elim niet voor niets van een familiaal getinte onderlinge band: '... op 19 november [1938] nam de Elim-familie met weemoed afscheid van het pand aan de Tulpstraat...' ³⁷ Dit had allemaal parallellen in de Maranathabeweging van Johannes de Heer. Een robuuste volkskerk zou die wellicht kunnen negeren, maar niet een NHK die steeds meer in gedrang kwam door ledenverlies en gebrek aan interne eendracht. Door de man of vrouw in de straat werd het hervormde kerkelijke apparaat in toenemende mate ervaren als intellectualistisch en bureaucratisch, koud en afstandelijk, niet voor de 'gewone mensen'. Deze problemen zouden opgelost moeten gaan worden door her-organisatie, met door vaktheologen op te stellen 'fundamenten en perspectieven van belijden'. Maar duidelijk was dat een 'top down'-benadering nooit een succes kon worden zonder participatie van predikanten als Grolle.

Oorlogsjaren en werk van de Raad voor Kerk en Israël

Nadat de Duitsers ons land waren binnengevallen, werden de verenigingen voor jodenzending verboden. Ter bescherming gingen de NVVI en Elim in 1942 op in de nieuw gevormde Hervormde Raad voor Kerk en Israël. Verkerkelijkt, onder de paraplu van de NHK, konden zij hun werk voortzetten. Grolle kreeg zitting in de Raad vanwege zijn betrokkenheid bij Elim. Kort na het bijwonen van de eerste vergadering op 13 juli 1942 werd hij door de bezetter wegens *Worthetze* ³⁸ naar de gijzelaarskampen Haaren en St. Michielsgestel overgebracht, waar hij tot 14 februari 1944 ³⁹ moest verblijven. De gedreven Grolle, gewend aan een actief bestaan, werd als 'preventief-gijzelaar' – dus rechteloos – aan de grillen van de 'heidene' overgeleverd. Elke avond klonken spijkerlaarzen op de gang, hielden soms ergens halt. Tijdens appel de volgende ochtend werd een aantal malen meegedeeld dat er gijzelaars waren gefusilleerd. Toch heeft Grolle er met zijn kenmerkende optimisme naar eigen zeggen nooit aan getwijfeld, 'zijn vrouw en kinderen en zijn gemeente behouden te zullen weerzien'. ⁴⁰

In St. Michielsgestel bestond de mogelijkheid om te studeren. Voor een leesbibliotheek was gezorgd door het Rode Kruis, in